

Mål & Mæle • 4

5. årgang 1978

Grønlænder eller norddanser?

Efter vedtagelsen af selvstyreloven for Grønland er det på tide at få rede på hvem der egentlig er danskere og hvad grønlandere og færinger skal kaldes. Og hvem er syddanskerne – hvis de overhovedet eksisterer? Side 7

Lyd og tyd

Er der en sammenhæng mellem ordenes betydning og deres lydlige form? Kunne *stor* lige så godt betyde *lille*? Læs hvordan der i personnavne kan påvises nogle tydelige tendenser til sammenhæng mellem ydre lydlig form og betydning. Side 10

Kontrastiv sprogbeskrivelse

Vi har bedt en række sprogforskere fortælle om sprogvidenskabens forskellige discipliner. Denne gang er det den kontrastive sprogbeskrivelse: hvad går det ud på? hvilke metoder bruger man? hvor foregår forskningen? hvornår begyndte man, og hvorfor? hvilken nytte er den til? Side 17

Mere nonsens!

En artikel i et tidligere nummer af Mål & Mæle om sproglig nonsens har givet mange læserbreve. Det vigtigste samles op i artiklerne Side 21 og 23

Det grammatiske eksempel

Hvad gør en grammatiker når han skal finde eksempler til at vise sine regler med? Hvad handler eksemplerne om når de ikke skal handle om noget? Læs hvordan tider og ideer afspejler sig i grammatikernes eksempler. Side 26

Sprogligheder 2

Syddanmark,
norddanser 7

Lydsymbolik 10

Do you speak
English? 17

Mere nonsens! 21

Det grammatiske
eksempel 26

Sproget bruges og misbruges til det utroligste, det kan udrette mirakler, det kan ikke blot beskrive, men også vække følelser, det kan drøne som en damphammer, kime som et vækkeur og trille som en fløjte, ægge og pirre og drille, klukke og bruse og storme, ja det kan endog bruges til at synge operaer på.

Hans Lyngby Jepsen

SPROGLIGHEDER

? Til Mål og Mæle.
Kan jeg få lidt hjælp?

I den grønne retskrivningsordbog står AJLE. Kan man ikke også sige ALJE?

Under en stil hos en III real skrev jeg sidste år: „Har I hørt det på klassen?“ Eleven sagde, at det kan man ikke sige, det hedder i klassen. I „Har I hørt det på klassen?“ ligger: Har en kollega eller jeg fortalt eller læst dette for jer? Er det mere korrekt at skrive (sige) i?

Venlig hilsen

Asta Jensen
4750 Lundby.

! Om problemet *ajle/alje* skriver Dansk Sprognævn i sin årsberetning 1968/69 s. 14:

„Formen *ajle* er den eneste som opgives i ordbøger og udtalevejledninger, og det er den som nævnet må tilråde.

Men formen *alje* er meget udbredt. Der er vidnesbyrd om at den kendes i sjællandsk, lolland-falstersk, fynsk og vistnok i mindre omfang, jysk. Stavemåden *alje* ses af og til (nævnets sekretariat har noteret at den er brugt fx i Ulla Albeck med fl.: Dansk Synonym-Ordbog, 5. udg., 1967 (under *pis*), i en annonce i Fyns Tidende 19.1.1964 og i en redaktionel notits i Politiken 28.10.1967).“

Man kunne jo også give sig til at fundere over hvorfor så mange siger og skriver *alje*, når den oprindelige form er *ajle*. Der er mange ord der rimer på *ajle*, så det er ikke nogen enestående type: *bejle*, *fejle*, *spejle*, *sejle*, *støjle* o. a.

Det eneste specielle ved *ajle* er at der ikke er nogen af rimordene der skrives med *a*. Der er også en hel del ord der ender på *-alje*: *balje*, *medalje*, *emalje*, *kanalje*, *talje*, *detalje* o. a., så den type er heller ikke fremmed – selv om det drejer sig om fremmedord. De fleste af dem skrev man tidligere med *-aille*: *medaille*, *detaill*, mens udtalen var *-alje*. Det minder jo svært om hvad der er sket med *ajle*, men det er næppe (hele) forklaringen, for der er uægtelig langt mellem de franske låneord og så *aljen*. Den anden forklaringsmulighed er at her foreligger en af den slags forvanskninger man bruger for at komme uden om et tabu-ord: *ved gud* bliver til *ved grød*, *for satan* til *for sytten el. for katten*, *pis* til *tisse* og *røv* til *røøv*. *Ajle* betyder jo 'husdyrpis anvendt til gødsugning', og ordet hører faktisk til den gruppe der rammes af tabu.

Om *i/på klassen* kan jeg henvise til Mål & Mæle 1974 nr. 1 s. 2 og til Sprognævnets ovennævnte årsberetning s. 19. Begge disse steder er der grundige redegørelser hvoraf det fremgår at reglerne for *i* og *på* ingenlunde er krystallklare, men at der er en ret tydelig tilbøjelighed til at bruge *på* om et lokalt når det der foregår dér er det som lokalet er beregnet til: *Jensen er på badeværelset* (han tager bad eller den slags), men *blikkenslageren er i badeværelset* (han er ved at reparere en vandhane); *snedkeren er*

på værkstedet, men *hunden er i værkstedet*. Tænker man på *klassen* som et rum eller en gruppe mennesker, kan man altså bruge *i*. Men tænker man på *klassen* som et miljø hvor ganske bestemte aktiviteter foregår, kan man bruge *på klassen* når man tænker på disse aktiviteter: *gennemgangen finder sted på klassen*, men næppe *Ole laver altid ballade på klassen*.

Hvis denne forklaring er rigtig, vil det passe fint at eleven foretrækker *i klassen*, mens læreren i visse sammenhænge har *på klassen*.

EH

? Kære Erik Hansen.

Da du jo på fagets vegne samler på sprogkaktus og kras syntaks, vil jeg lige sende dig en fiffig sætning, jeg for et stykke tid siden hørte i radioen – i en af disse udsendelser, hvor folk fortæller om deres musikinteresse:

„Og så er der Osvald Helmut, som jeg ofte som barn tog et eftermiddagsjob i Århus og tog til København for at se ...“
foruden selvfølgelig den gamle:

„Har du set de hvalpe, som vi har en hund, der har fået?“.

Venlig hilsen

Niels Peter Møller

! Det du har fundet der er en afart af den såkaldte sætningsknode. Man tager en sætning der indeholder en bisætning: *du kan ikke undgå, at han opdager den fejl*; så flytter man et af leddene fra bisætningen frem i spidsen af det hele: *den fejl kan du ikke undgå at han opdager*; dette er en sætningsknode. Laver man sætningen om til en som-sætning, får man knu-

den i en særlig raffineret form: ... en fejl, som du ikke kan undgå at han opdager.

Sætningsknuder findes ikke i ret mange sprog men er ganske almindelige i nordisk, og de er vel at mærke noget helt naturligt i disse sprog: *det tror jeg ikke du skal gøre, mig er der ingen der tænker på, hvem sagde han at de havde mødt? Man kan oven i købet hente et led frem hele to bisætninger hennene: jeg tror ikke, han har ment, vi skal gøre det – det tror jeg ikke han har ment vi skal gøre; hun lod, som om hun morede sig over, at jeg var kommet med den bemærkning – den bemærkning lod hun som om hun morede sig over at jeg var kommet med.*

I det vi kalder almindeligt tale- og skriftsprog kan man lave disse knuder når det er en fast eller nødvendig bisætning der hentes et led frem fra: *tro, sige, lade* skal efterfølges af et eller andet, fx en bisætning, og denne bisætning er altså et nødvendigt led. Anderledes med fx betingelses- eller tidsbisætninger, for de er aldrig nødvendige, de kan puttes ind overalt, og her er det vist kun det mere uhøjtidelige talesprog der kan lave sætningsknude: *den vase får du tøv hvis du knalder, det kan du lige vente her et øjeblik mens jeg ordner.* Det er når reglen om de faste bisætninger ikke overholdes, at vi får nogle knuder som bestemt ikke er udanske, men som selv de indfødte finder både imponerende og maleriske: *der er mange mænd, som jeg hellere vil sidde gammeljomfru hele mit liv end gifte mig med, ved De hvor mange elskerinder vi har en medarbejder der har haft?*

„Sætningsknude“ er en meget dårlig betegnelse, for den antyder at der er noget uelegant eller ulogisk ved konstruktionen, og det passer jo ikke. Knuden ligger såmænd kun i at konstruktionen ikke kendes fra tysk og latin og kun delvis i engelsk. Derfor har grammatikerne haft svært ved at analysere disse konstruktioner, og det har været vigtigt for lærerne at sikre sig at eleverne ikke lavede dem når de talte og skrev fremmedsprog. Kaldte man det nu knude, kunne man måske opnå at eleverne troede at der var noget galt ved konstruktionen og holdt op med at bruge den i dansk – og så ville de heller ikke finde på at oversætte den til andre sprog.

Hvad man dog har gjort mod vort sprog i tidens løb!

EH

! Kære Ole.

Først for nylig læste jeg din artikel om Huller i sproget (nr. 3, 1977), hvor jeg i vågen-mønsteret stødte på ordet søve. Jeg vidste ikke, at man havde haft ordet dengang, og ved nærmere eftersyn fandt jeg nu frem til det i Dansk etymologisk ordbog, men ikke i ODS.

Det pudsige er, at jeg selv har fundet frem til samme form for ca. 10 år siden, da mine tvillinger var små, og det var en kraftanstrengelse at få dem til at sove om aftenen. Jeg savnede en kausativ (en få-til-at-form) til sove og konstruerede selv normen til brug i familien.

„Huller i sproget skyldes huller i samfundet,“ skriver du. Jeg oplevede søvningen som en brist i mit sociale liv, det var simpelthen pinligt og

udmattende, at ens børn ikke ville sove, specielt hvis der var fremmede på besøg. Det er måske derfor, jeg har fortrængt ordet siden. Forhåbentlig sover andres børn lettere, således at udtryk som at putte eller visse bedre dækker situationen. Ordet søve har endvidere den lydmæssigt uheldige øv-sekvens, vi også finder i snøvl, bøvl, bøvs osv. Jeg tror, at æstetiske hensyn kan spille ind, når en form ikke vælges. Søve har klang af, at man ligefrem møver ungerne ned i dynerne med solid håndkraft.

Venlige hilsener

Claus Tilling
Lyngby

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Erik Hansen og Ole Tøgeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til

ARENA, Forfatterens forlag,
Hald Hovedgaard
8800 Viborg
og mærk det
SPROGLIGHEDER

? Kære Mål og Mæle!

I svaret på spørgsmålet om at „anmase/anmasse sig“ i M&M 1978, 2 maser OT lovlig hurtigt frem gennem etymologien.

Det tyske ord *anmassen* udtales nemlig med langt a, fordi det kommer af *Mass*, en afledning af *messen*.

Det er altså mærkeligt, at det – også efter min erfaring – på dansk udtales med kort a. – Kan I hitte en forklaring?

Ordet er iøvrigt *spillevende* på tysk og indgår endda i den standende politiske polemik mellem Vest- og Østtyskland: hvor man i Forbundsrepublikken taler om *Alleinvertretungsrecht/anspruch*, hvæser man i DDR: *Alleinvertretungsanmaßung*!

Med venlig hilsen –
og helt uden anmasselse

Christian Liebing

! Kære Christian Liebing.

Det er egentlig ligegyldigt hvordan ordet *anmassen* udtales på tysk, vi har nemlig lånt stavemåden og udtaler det så efter de danske udtale-regler. Og på dansk er det en af de mest sikre regler at to konsonanter betyder at den foregående vokal er kort: *mase-masse base-basse, male-malle*. At man følger de danske udtaleregler hænger så sammen med at ordet ikke ser ud som om det ikke kan udtales efter dem, som fx engelske ord ikke kan: *pace, race*, der jo udtales pæis og ræis.

OT

? Kære Mål og Mæle!

Jeg har forgæves søgt i ODS og Nudansk Ordbog efter ordet „bondeanger“. Er der nogen af bladets medarbejdere, der kan forklare, hvorfor per-

soner beskæftiget ved landbruget skulle være mere syndsbevidste end andre samfundsgupper?

Hilsen fra
Dorte Heurlin
Roskilde

! Det er rigtigt at *bondeanger* ikke er med i nogen danske ordbøger, og det var jeg også meget overrasket over, for ordet er da ikke helt nyt i dansk. Men man kan finde det i norske ordbøger, tillige med den oplysning at det stammer fra svensk, og slår man derefter op i Munch-Petersen og Hartmann's Svensk-dansk Ordbog, finder man ganske rigtigt *bondånger* med oversættelsen 'moralske tømmermænd'. Det Svenske Akademis store ordbog oplyser at ordet kendes fra midten af forrige århundrede, men der er egentlig ingen forklaring på dets opkomst.

Det er så sandt som Erasmus Montanus' kvikke lillebror sagde det, at vi allesammen ville få en ulykke i vore maver hvis vi ikke havde bonderne. Alligevel har bonden ikke altid været særlig agtet for sit arbejde: han har gennem tiderne stået som symbolet på det grove, det beskidte og indskrænkede, og det er vel også den forestilling der ligger bag *bondeanger*. Herremanden står ved sine handlinger, også hvis de giver ubehageligheder, men bonden fortryder og bliver bange når han endelig får tænkt sig om.

For resten har vi jo ingen bønder i Danmark mere. De er blevet til *landmænd* efter at ordet *bonde* er blevet et skældsord. Man taler om bønder i gamle dage, eller man bruger ordet når man vil have noget romantisk eller sen-

timentalt frem: *bondemøbler, bondebrød, bondebrie*. I aviserne taler man så at sige aldrig om *bønder* i Skandinavien, men kommer man udenfor går det an, for så er vi ovre i noget fjernt og spændende igen. Normalt er det *landmænd* i Tyskland og England, men det kan være *bønder*, og i Frankrig og Italien er det uden videre *bønder*, fx *vinbønder*. Det må jo være romantiske folk, primitive og maleriske under den blå himmel og med snedækte bjerge som baggrund.

EH

? Til EH og OT

Jeg er ofte i tvivl om, hvordan man bruger et *s* til at danne et sammensat ord. Hvis det første ord er et navneord og det andet ord er et tillægsord eller et til navneord, synes der at være en tendens til at bruge *s*, i hvert fald mellem konsonanter (dog: *gårdskarl*, – *gårdtur*, så helt sikkert er det ikke), men alt i alt er der ikke de store problemer i praksis.

Værre bliver det med navneord + nutids tillægsform. *vagtshavende* er utænkeligt. *ansvarhavende* og *ansvarshavende* bruges i flæng, så her kan man ikke tage fejl, men hvad med *tillidvækkende* og *tillidsvækkende* (denne stavemåde er ikke ualmindelig, og jeg synes den falder naturlig)? Pedanter vil her sige, at det sidste kan misforstås som noget, der svækker ens tillid, så den første stavemåde skal bruges, men hvorfor hedder det så *opsigtsvækkende*? Er der overhovedet noget system dette *s* bruges efter?

Venlig hilsen
Søren Chr. Hindsholm
Viby

! Kære Søren Hindsholm.

Nej, der er overhovedet ikke noget system i dette ord-(s)-sammensætnings-s. Der findes en enkelt regel: ord sammensat af et førsteled på -ion eller -itet har altid -s-: *stationsforstander*, *permissionsgivende*. Ellers findes der kun tendenser.

Hovedtendensen er at der ikke sker noget når to ord sættes sammen til ét: *normgivende*, *dag-blad*; det gælder også mellem konsonanter.

Så er der nogle modsatvirkende bitendenser om at man kan sætte et s eller et e ind mellem sammensætningens to led: *retning-s-givende*, *dag-s-løs*, *folk-e-blad*.

Der findes så endelig nogle bi-bitendenser som trækker i samme retning som hovedtendensen, nemlig fx at -s- sjældent findes hvis andetledet begynder med s-: *dom-s-mand*, *dom-s-afsigelse* men *dom-stol*, og at -s- forekommer sjældnere i ord sammensat af to simple ord, end i ord sammensat af et sammensat ord og et simpelt ord: *bord-skuffe* men *skrivebord-s-skuffe*. Det er rigtigt at der findes pedanter der mener at man skal rette folk der siger *bibehistorie* og *tillidsvækende*, og som mener at man skal skelne mellem *papirkurv* og *papirskurv* (den ene til, den anden af papir). Det er helt tilfældige afgørelser (alle andre sammensætninger med *tillid* har -s-), så jeg synes at det er ganske urimeligt at betragte den slags som fejl når der ikke findes noget system i det.

Og det er faktisk sådan at der ikke findes noget system, det er ikke sådan at det er der, bare uden at man har fundet det. For var det der ville man ved dannelsen af

nye sammensætninger kunne bruge reglen – også selvom man ikke havde opdaget den. Men det kan man ikke.

Tag efterleddet -givende eller -havende). Det findes i sammensætninger både med og uden -s-: *retningsgivende* og *normgivende*. Det betyder samtidig noget der kan forbindes med de fleste substantiver så sammensætningen giver mening, så man kan nu prøve systematisk at lave nye sammensætninger med -givende som efterled og ordene i Nudansk Ordbog under s som førsteled: *sabbat(s)givende*, *sabelgivende* osv. med: *sabotage-*, *sadel-*, *sadisme-*, *safari-*, *safian-*, *safir-*, *safran-*, *saft-*, *sag-* ... Man kan heraf se følgende: der er flest eksempler hvor der intet sker. I de eksempler hvor man kunne tænke sig måske at sige -s- (*sabbat-*, *safian-*, *sag-*) drejer det sig om ord der findes i andre sammensætninger med -s-: *sabbatsaften*, *safiansbind*, *sagsbehandling*. Indgår førsteledsordet ikke i forvejen i en s-sammensætning, kan man ikke tænke sig at danne en s-sammensætninger må altså siges at være en vigende tendens uden system, men med en vis inerti: de førsteled der har det, kan stadig få det, men behøver det ikke.

OT

? Mål og Måles redaktion.

Et skilt på motorvejen til Hillerød generer mig. Der står „Sidste afkørsel før Hillerød“. – Når jeg forlader en motorvej, kører jeg *fra*, og sådan en afkørsel kalder jeg en *frakørsel*. Efter mine begreber er *afkørsel* en substantivering af *at køre af* og det er transitivt. Jeg har spurgt i min

omgangskreds og den har samme fornemmelse.

Spørgsmålet er: „Hvem bestemmer, om det skal hedde en *afkørsel* eller en *frakørsel*? Er det en lille mand i trafikministeriet eller spørger man højere magter som Dansk Sprognævn eller Mål og Måle til råds?

Jeg vil være meget taknemmelig om nogen i redaktionen kan give mig svar på dette spørgsmål, jeg tør slet ikke selv tænke på at give mig i kast med at forhøre i ministeriet.

Mvh.

Per Jacobsen

! Kære Per Jacobsen.

Hvad er det for et skilt? Alle offentlige myndigheder lige fra Sprognævnet over Amtskommunen til vejdirektoratets vejregulvalg i Ministeriet for Offentlige Arbejder nægter at der skulle være sådan et skilt. Er det overhovedet et officielt skilt? Er det det, ville de gerne høre mere om det i vejdirektoratet, for der burde ikke være sådan et skilt. For det første kunne man ikke se hvad man fik af oplysninger ved det, for det andet skulle det hedde en *frakørsel*, det kalder man normalt sådan en.

Som det fremgår, er det ikke en lille mand, men en arbejdsgruppe under et vejregulvalg som er nedsat af ministeriet der bestemmer hvad der skal stå på skiltene på motorveje; for amtsveje er det amtskommunens tekniske forvaltning der afgør det efter retningslinjer, – en nomenklatur – fra ministeriet. Dansk Sprognævn har ikke været hørt i netop denne sag – men de bliver det somme tider. De mente forøvrigt på Sprognævnet at det burde

hedde *frakørsel* fordi man kører *fra* vejen og ikke *af* vejen.

Med hensyn til hvad der ud fra rent sproglige overvejelser er bedst, er jeg nu ikke så sikker. Man kan godt køre *af vejen*, nemlig når man holder op med at være *på den* – altså fx ud i rabatten når der er tale om en almindelig vej. Ved motorveje kan det *at køre af* den betyde at man kommer ud på det almindelige vejnet. Og jeg har heller ikke nogen fornemmelse af at *afkørsel* skulle betyde 'det at køre af', i modsætning til *frakørsel* der skulle betyde 'den vej man kører fra på'. Ordet *tilkørsel* er fx tvetydigt netop på denne måde: *tilkørsel af en bil*, *tilkørsel til en motorvej*, og det generer ikke spor. Det kan *afkørsel* også nemt være.

Men i denne sag tæller andre argumenter end rent sproglige, først og fremmest at det skal være ensartet på

alle motorveje – og der står der altså efter de højeste autoriteter: *frakørsel*.

Hvis skiltet faktisk står der og er officielt, modtager vi gerne yderligere oplysninger om den nøjagtige placering, så skal vi ekspedere sagen videre til Vejdirektoratet.

OT

Kære Mål & Mæle.

Det er ikke rigtig nogen SPROGLIGHED, men alligevel ... Busch-Steenberg. Du skriver i din ellers udmærkede artikel, Nordisk TV: „Det er heller ikke behageligt at opdage, at Ibsen i Danmark almindeligvis spilles efter tekster, der er 'oversat' fra norsk“. – Her går jeg rundt og tror at det forholder sig lige omvendt: at Ibsen i Norge almindeligvis spilles efter tekster der er „oversat“ fra dansk. Den må du forklare.

Venlig hilsen
Ebbe Flatau
København

Mål & Mæle

Redaktion:

Erik Hansen og Ole Togeby

Lay out: Bent Rohde

Tegninger: Henning Nielsen

Ekspedition:

Arena, Forfatternes Forlag.

Hald Hovedgaard

8800 Viborg

Telf. (06) 63 80 60.

Giro 6253857

Tryk:

Nørhaven Bogtrykkeri a/s,

Viborg

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 50,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til forlaget Arena. Alle henvendelser om adresseforandring, fejl ved bladets levering osv. bedes derimod rettet til postvæsenet.

Eftertryk af ekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Syddanmark, norddansker m.m.

Flere af Mål & Mæles læsere har spurgt os hvem danskerne egentlig er. Er det grønlænderne? Eller er det os hernede? Eller os allesammen? Vi har sendt spørgsmålet videre til Dansk Sprognævn og fået følgende svar:

Sprognævnets samlinger af citater fra aviser etc. i den sidste snes år tyder på at *Norddanmark*, *norddansker* og *norddansk* forekommer væsentlig sjældnere end *Syddanmark*, *syddansker* og *syddansk*, og at de førstnævnte betegnelser oftere bruges om Grønland og grønlændere end om Færøerne og færinger. Undertiden bruges betegnelserne *norddansk* osv. i forbindelse med Grønland og Færøerne under ét (fx „de fire norddanske stemmer [i Folketinget]“, Information 24.9.1971, s. 12).

Også betegnelserne *Syddanmark*, *syddansker* og *syddansk* bruges vistnok oftere som modsætning til grønlandske end til færøske forhold, undertiden som modsætning til grønlandske og færøske forhold under ét.

Når alle de nævnte betegnelser har fået en vis udbredelse i de senere år, i forbindelse med både Færøerne og Grønland, skyldes det sandsynligvis den nye situation der opstod med grundloven af 1953, da Grønland blev gjort til en del af det danske rige. I grundlovens § 1 hedder det: „Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige“. Færøerne og Grønland omtales udtrykkelig i en række

paragraffer, men den øvrige del af riget nævnes intet sted i grundloven ved navn. Tredelingen Danmark : Færøerne : Grønland kommer således ikke sprogligt til udtryk i grundloven, og heller ikke i den betænkning der gik forud for grundlovsforslaget (Betænkning afgivet af forfatningskommissionen af 1946) eller i Poul Andersen: Dansk Statsforfatningsret (1954). Færinger og grønlændere er statsretligt „danske borgere“ (jf. grundlovens § 71 stk. 1), men ordet *dansk* refererer i denne sammenhæng til *Danmarks Rige* (eller forkortet: *riget*), den betegnelse der i grundloven medindbefatter Færøerne og Grønland. Om dette rigsfællesskab bruger de to andre omtalte kilder med samme betydning desuden betegnelsen *Det Danske Rige*.

Max Sørensen: Statsforfatningsret (2. udg. ved Peter Germer, 1977, s. 43) sammenfatter det sproglige problem således: „Der er ikke i grl. § 1 eller andetsteds fastlagt nogen officiel betegnelse for hver af de tre rigsdele der fra et forfatningsretligt synspunkt kommer i betragtning. Det synes bedst overensstemmende med almindelig sprogbrug at betegne dem som Danmark, Færøerne og Grønland, og som fælles betegnelse benytte grundlovens udtryk *Danmarks Rige*, eller kort: *riget*“. Umiddelbart synes dette klart og enkelt. Men da det hverken i daglig tale eller i almindeligt skriftsprog falder naturligt at bruge betegnelser som *Danmarks Rige*, *Det Danske Rige* eller (*hele*) *riget*, bliver

navnet *Danmark* dobbelttydigt: det kan betegne både helheden (rigsfællesskabet) og en bestemt del deraf (på lignende måde som navnet *England* på dansk ofte bruges om hele Storbritannien). Derfor søges betegnelsen *Danmark* gerne undgået i sammenhænge hvor forholdet til Færøerne og/eller Grønland spiller ind. Uden for officielt sprog har man grebet til den udvej at bruge betegnelserne *Syddanmark*, *syddansker* og *syddansk*. Denne sprogbrug er ganske givet opstået for at undgå betegnelser som „det egentlige Danmark“, „selve Danmark“, „de rigtige danskere“, dvs. som et positivt udtryk for anerkendelse af Grønland og Færøerne som ligeberettigede dele af riget.

Imidlertid fremgår det af adskillige citater, hvoraf nogle allerede fra 1960'erne, at disse betegnelser (såvel som de modsætningsvis dannede udtryk *Norrdanmark*, *norrdansker* og *norrdansk*) virker stødende på mange grønlandere og færinger; og grønlandsminister Mikael Gam erklærede i et interview til Information 9.11.1963: „Forresten hader jeg ordet syddansk. Det skal blive ved med at hedde Danmark og danskere og Grønland og grønlandere, hvis jeg skal råde og bestemme“.

Det er forståeligt at ordene *Syddanmark* osv. – imod den oprindelige hensigt – kan vække ubehag hos grønlandere og færinger. Dansk Sprognævn fraråder at bruge disse ord, der jo er forholdsvist nye og ikke hævdevundne.

Problemet er at der er behov for en særlig betegnelse for den del af det danske rige som ikke er Færøerne og Grønland. Nærliggende udtryk er „det egentlige Danmark“, „selve Danmark“, „det øvrige Danmark“; indbyggerne i denne del af riget vil da kunne kaldes „de egentlige danskere“. Om betegnelser som disse vil

vække mindre anstød i Grønland og på Færøerne er vel tvivlsomt (i Godthåb Avis skrev Rita Heilmann allerede i 1969 at „det egentlige Danmark“ ikke er bedre end „Syddanmark“, tankegangen er den samme; refereret i Jyllands-Posten 24.9.1969, s. 32). Men da navnet *Danmark* for den almindelige sprogfornemmelse kan betegne dels det danske rige som helhed, dels den ene af rigets tre dele, må man regne med at sprogbrugerne vil gribe til sådanne udtryk som de ovennævnte.

Ifølge oplysninger fra Statsministeriet, Udenrigsministeriet og Grønlandsministeriet er det allerede sædvane at skelne mellem rigsdelen *Danmark*, *Færøerne* og *Grønland* i officielt sprog; betegnelserne *Syddanmark*, *Norrdanmark* og *det egentlige Danmark* bruges ikke (*Syddanmark* dog undtagelsesvis i Udenrigsministeriet). Som betegnelse for rigsfællesskabet bruger man *Danmarks Rige*, *Det Danske Rige* eller *riget*; tillægsordet *dansk* anvendes undertiden (i statsretlig sammenhæng) i videre betydning, gældende for hele riget, hvis indbyggere alle er *danske statsborgere*. Den officielle sprogbrug kan da illustreres med Indenrigsministeriets bekendtgørelse om „dagen for afholdelse af valg af *danske* repræsentanter til Europa-Parlamentet“: der skal vælges „15 repræsentanter i *Danmark* .. en repræsentant i *Grønland* .. På *Færøerne* afholdes ikke valg til Europa-Parlamentet“ (Statstidende 13.10.1978, s. 1).

Dansk Sprognævn kan anbefale en sprogbrug der betegner rigsfællesskabet som *Danmarks Rige*, *Det Danske Rige*, *rigsfællesskabet* eller (*hele*) *riget*, og som inden for dette skelner mellem de tre rigsdele *Danmark*, *Færøerne* og *Grønland* og de heraf afledte nationalitetsbetegnelser *dansk*, *færøsk* og *grønlandsk*, henholdsvis *dansker*, *færing* og *grønlander*,

dog således at *dansk* også betegner tilhørsforholdet til helheden (som fx i udtrykket *dansk statsborger*). Vi må dog understrege at nævnet ikke har nogen

kompetence til at foreskrive en bestemt sprogbrug, hverken over for myndigheder eller over for private.

Dansk Sprognævn

Lydsymbolik i danske personnavne

Spørgsmålet om sammenhængen mellem sprogets indholdsside og udtryksside er et emne der med jævne mellemrum har været taget op i sprogforskningen. Er der overhovedet nogen forbindelse mellem hvordan et ord lyder og det det betyder? Er det tilfældigt at nogle ord tilsyneladende „ligner“ det de betyder?

Dette sidste, at et ord ligner det det betyder, kaldes lydsymbolik.

Holdningerne

Standpunkterne m.h.t. lydsymbolik har været mange og varierede, gående fra de totalitære: fuld overensstemmelse altid, over for ingen overensstemmelse overhovedet, over mellemstadierne: nogle steder overensstemmelse, til den (desværre) vist nok mest udbredte: at hele sagen nærmest er ligegyldig.

Holdningen bag denne artikel må nok nærmest betegnes som et mellemstandpunkt: mens de totalitære standpunkter ofte lader diskussionen dreje sig om sprogets oprindelse: er sproget opstået på basis af lydefterligning eller er forholdet mellem udtryk og indhold helt vilkårligt, er interessen her kun rettet mod hvordan de to ting fungerer sammen i ordene som de står her og nu. Synsvinklen er altså samtidig frem for (sprog)historisk.

Det er klart at der er mange ord hvor det er meningsløst at tale om lydsymbolik. I de fleste tilfælde gælder det at et ords udtryksside skal gøre sig så lidt be-

mærket som overhovedet muligt. Jeg tænker her på de almindelige, neutrale ord, fx *bord*, *stol*, *træ*. I sådanne ord er der ingen der mærker hvordan, kun hvad der siges. Og det er netop det der er meningen. Det er absurd at tale om lydsymbolik i tilfælde hvor der ikke er noget at symbolisere. Lydsymbolik er aldrig absolut.

En lyd der i ét (ladet) ord virker symbolsk kan i et andet (neutralt) stå helt betydningsløst.

Det ligger vel i begrebet 'symbol's karakter at det har både en neutral og en ladet sfære. Hvad der skal frem ligger i omgivelserne.

Lydsymbolik fungerer som forstærkende element på et ords iboende semantik.

Ordklasserne

Når man har sagt at lydsymbolik hænger sammen med ordenes art må man også kunne sige noget generelt om fordelingen af lydsymbolske ord. Frekvensen af disse er selvfølgelig ikke lige stor i alle ordklasser. Den laveste hyppighed ses i de såkaldt „grammatiske“ ord som binde- og forholdsord, fx *og*, *men*, *på*, *fra*, mens de tre store klasser: navneord, udsagnsord og tillægsord alle tegner sig for en ret stor del.

En særlig gruppe udgør de „ægte“ onomatopoietika, altså lydefterlignende ord, fx *bum*, *miao* og *kluk*. De fordeler sig på tværs af alle ordklasserne, hvad der gør det svært at behandle dem under

ét. Det eneste man generelt kan sige om onomatopoietika er at de er dannet ud fra ønsket om at efterligne noget lydligt. Mulighederne for efterligning er dog begrænset af sprogets rent ydre konventioner, som alfabet og – til en vis grad – retskrivningsregler. Et engelsk eller fransk får kan således i sagens natur ikke sige *mæh!* (skriftligt) i og med at æ ikke findes i disse sprogs alfabet.

Men graden af succes m.h.t. efterligning synes jeg det er helt meningsløst at diskutere. Det må være intentionen, ideen, der tæller.

Lydsymbolik uden for onomatopoietika

Med ovenstående konstatering vil jeg i øvrigt lade gruppen af onomatopoietika ligge. Det spændende for herværende undersøgelse har været at påvise lydsymbolik *uden for* området af lydefterlignende ord.

Det er specielt personnavne focus er rettet imod. Der er mange andre nærliggende områder, fx varemærker, modeord o.l. bevidste/ladende ord.

Inspirationen til at gå i gang ydede C. A. Bodelsen gennem sin undersøgelse over de danske -sen-efternavne (beskrevet i Mål & Mæle 1974, nr. 2).

Hans påvisning af især selvlydenes suggererende værdi m.h.t. hvordan vi forstillede os den „typiske“ 'Olsen' eller den „typiske“ 'Christensen' – den første tyk, rødmosset, bramfri o.l., den anden tynd, bleg, stilfuld o.l. – gav mig lyst til at se hvad fornavnene udviser i den retning.

Den positive stræben

Det der gør fornavne særlig velegnet til en undersøgelse af lydsymbolik er deres specielle ladethed. Der er mange forskellige motiver for hvilket navn forældre

vælger til et barn: opkaldelse efter en anden, familietradition, smag, religion m.m. Men fælles for alle disse motiver er *den positive stræben*. Ingen ville finde på at give sit barn et navn der lyder grimt eller giver forestillinger om noget sådant.

Dette leder ind på fænomenet *pejorative lyd og bogstavforbindelser*, d.v.s. bogstaver, lyd eller specielle kombinationer af disse der har nedsættende betydning. Ud fra den ovennævnte positive stræben kan man slutte at bogstaver/bogstavkombinationer med pejorativ betydning ikke vil forekomme i personnavne.

Hvilke størrelser er pejorative?

Ved at holde mig til fænomenet pejorative *ansatser*, altså begyndelsesbogstaver, kunne undersøgelsen køres på forholdsvist simple optællinger: De ansatser der er

under mistanke kan man slå op på, fx i Nudansk Ordbog. Ved at beregne hvor stor en del af ordene med en bestemt ansats der har pejorativ betydning, kan man få styrket hhv. svækket sin mistanke angående vedkommendes belastethed.

Hvad kan navnene bruges til?

Fornavnenes positive ladning (se ovenfor) gør at man kan regne med at pejorative ansatser ikke vil forekomme her. Ved altså at sammenholde en (gennem NO) bekræftet mistænkelig ansats med om der findes personnavne med samme kan man – til en vis grad – tillade sig at slutte om den er pejorativ eller ej. I hvert fald kan man tale om en styrkelse af indicierne hvis en ansats både har stor procentdel pejorative ord i NO og ingen eller meget få personnavne.

Der er dog en del forbehold m.h.t. personnavne der må tages i betragtning. Først og fremmest er navne ikke noget der opstår ud af den blå luft. De hjemmelavede navne er stadig ret sjældne. Normalt vælger man ud af den eksisterende masse, der groft kan deles i to hovedgrupper: et forholdsvis lille antal nordiske navne, fx *Erik, Leif, Helle, Signe*, og et stort antal lånte navne der er kommet ind fx med kristendommen: *Anders, Poul, Margrethe, Kirsten* o.m.a.

Når vi ikke fuldstændig sikkert ved hvilket udbud af navne der i tidens løb har været, og hvilke af disse der evt. er blevet afvist, kan man ikke 100 % regne med at en ansats er pejorativ bare fordi den ikke forekommer i personnavnene.

Det jeg gør er således at påvise tilsyneladende tendenser.

Alle danskere 1973

Undersøgelsesmaterialelet er det bredest mulige. Optællingerne er foretaget på en navneliste, lånt fra Institut for Dansk

Navneforskning; den omfatter alle landets ca. 5 mill. navnebærere – i 1973. Denne liste er den nyeste og mest omfattende af sin art. Et navn der ikke udgør 0,01 % af det samlede navnemateriale regnes ikke for et almindeligt navn.

Dem med J

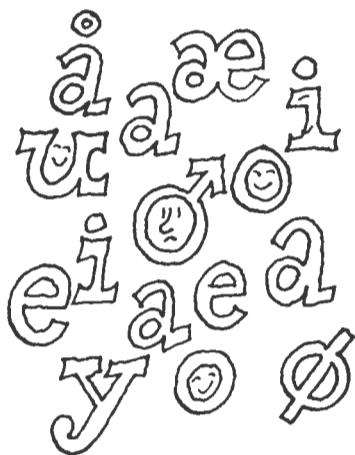
Der er hele fire grupper med -j- som andet bogstav der virker nedsættende. Som det senere vil ses gælder det for alle de pejorative ansatser at de udgør en kombination af en medlyd med stor modstand, fx *k, p, s, +* en såkaldt sonor, d.v.s. klangfuld, medlyd: *j, l, r, m* eller *n*.

De fire -j-ansatser er *fj-, pj-, sj-* og *tj-*. *Fj-* har i NO 41 % pejorative ord, fx *fjant, fjols, fjæs*. Af personnavne er der kun ét på 0,01 %, nemlig *Fjord*. Dette navn er specielt ved også at være kendt som et almindeligt navneord. Desuden skyldes hyppigheden nok også at det bruges som mellemnavn. Men under alle omstændigheder føles dette navn ikke pejorativt – fordi det også findes som almindeligt ord. Som sagt ovenfor er lyd-symbolik underordnet semantikken.

De 41 % pejorative ord kan sammenholdes med en neutral ansats, fx *gl-*, der har 4 %. Men det bør lige tilføjes at det er små tal der opereres med, *gl-* har 55 opslagsord (stedsnavne og sammensætninger fraregnet), og *fj-* kun 24. I det hele taget udviser de pejorative ansatser lavere antal ord end andre, neutrale, som *kl-* og *tr-*. Ord med nedsættende betydning er ikke så hyppige, og størstedelen af neutrale og positive ord er i sagens natur placeret andre steder.

Pj- har 78 % pejorative ord, fx *pjader, pjok, pjævs*, og ingen almindelige personnavne.

Sj- har 44 % pejorative ord, fx *sjak, sjok, sjusk*, og ingen almindelige personnavne.

Tj- har 30 % pejorative ord og ingen almindelige personnavne.

Ud fra en subjektiv fornemmelse er jeg noget i tvivl om *tj-*. Den er godt nok *statistisk* ret pejorativ, og der er ingen navne, men det *kan* skyldes andre forhold. For det første er antallet af ord på *tj-* meget lille, hvad der gør optællingen meget svag. For det andet er det nedsættende præg i de pejorative ord ikke særlig stærkt, fx *tjans*, *tjat*, *tjavs*. Ord som *pjadder*, *slæng* og *snot* (se senere) er af en helt anden grov karakter.

Man må nok foreløbig om *tj-* konkludere at den er svagt belastet og iøvrigt simpelthen bare sjælden.

Dem med -l- og -n-

Fælles for *sl-* og *sn-* er at de udviser et stort antal ord, det er ret brugte ansatser. M.h.t. de pejorative ord gælder det at der i disse to grupper findes særligt grove ord, fx *slapsvans*, *slesk*, *slibrig*, *snask*, *snot*, *snøbel* o.a.

Sl- har 32 % pejorative ord og ingen almindelige personnavne, *sn-* 41 % pejo-

rative ord og heller ingen almindelige personnavne.

For *fn-* gælder rent kvantitativt det samme som for *tj-*: det er en sjælden ansats. I NO er der kun fem opslagsord ialt. Heraf er de fire pejorative: *fnadder*, *fnat*, *fnise*, *fnyse*.

Der er ingen almindelige personnavne på *Fn-*. Rent kvalitativt er der dog stor forskel på ordene på *tj-* og dem på *fn-*, graden af pejorativitet er meget større i *fn-*ordene end i *tj-* ditto. Jeg vil kalde *fn-* en udpræget pejorativ ansats på dansk.

Gn- har 50 % pejorative ord, fx *gnaske*, *gnidre*, *gnubbe*. Der er ingen almindelige personnavne på *Gn-*.

I forbindelse med *gn-* er det nærliggende at se lidt på *kn-*, og navnet *Knud*. Meget tyder på at den ansats tidligere var et forstærkerelement der kunne virke både i positiv og negativ retning. Af positive forstærkere kan nævnes *knagende* og *knippel*.

Disse to forstærkere bruges ikke af yngre sprogbrugere i dag. *Knagende* har simpelt hen mistet sin forstærkende betydning, så den nu ikke bruges ud over sin neutrale betydning, og *knippel-* minder alt for meget om det vulgære *kneppe* – som ses en del i nyere litteratur – til at man tør bruge det som *positiv* forstærkende tilsætning.

Det vil altså sige at *kn-* har udviklet sig til en overvejende pejorativ forstærkende ansats.

Det eneste hyppige navn på *Kn-* er *Knud*. Der står desværre ikke fødselsår på personerne i navnelisten. Det er altså kun ud fra erfaringer fra hverdagen at jeg mener at vide at *Knud* ikke er noget populært navn mere.

Sammensat med *Børge* til *Knud-Børge*, et gammelt og tidligere helt almindeligt navn, er det nærmest gået hen og blevet

en vittighed, jvf. at det faktisk føles som en fornærmelse når en kendt politiker kalder en anden kendt politiker *Knud-Børge* i stedet for det officielle *K.B.*

Kn- ligger fonetisk så tæt på *gn-* (*k* og *g* ligger begge helt tilbage i munden) at jeg regner det for sandsynligt at det er pejorativiteten i *gn-* der har været med til at dreje *kn-* i samme retning.

Vr- er en bogstavkombination med stor gnidningsmodstand, den er ligefrem anstrengende at sige. Dette gør at den føles som skabt til at udtrykke irritation og/eller anden indædthed.

Vr- har 60 % pejorative ord, fx *vran-ten*, *vrippen*, *vrøvl*. Der er ingen almindelige navne på *Vr-*.

Ekstra Bladet forsøgte for et par år siden at lancere „vrinsk“ som nyt modeord, fx i udtrykket „piger med vrinsk i“, som afløser for fx „pif“, „go“ o.a. Trods ihærdig reklame for og brug af ordet i bladet slog det aldrig an i det talte sprog. Ifølge herværende påvisning af *vr-'s* pejorative betydning er dette ikke så mærkeligt: der er simpelthen modstrid mellem udtrykkets „ydre“ og „indre“ semantik, et ord med frisk, positivt indhold passer meget dårligt sammen med et udtryk der indeholder en indædt, pejorativ bogstavkombination.

I og pigerne

Det er faldet mange i øjnene hvor mange ord med betydningen fin og/eller lille der indeholder selvlyden *i*, fx *fin*, *lille*, *spinkel*, *killing* o.a. Denne forestilling om det fine og svage leder traditionelt tanken over på det feminine, jvf. de feminine endelser *-ine* og *-inde*.

Hvordan er det egentlig med *i* og pigerne?

Igen er personnavnene et oplagt område. Ved at undersøge fordelingen af *i* på h.h.v. drenge- og pigenavne kan man

ved tal vise om der er belæg for evt. at tillægge lyden en speciel feminin symbolik.

På grund af undersøgelsesmaterialets omfang har jeg valgt at optælle navnene efter om der er *i* i første stavelse. Jeg mener at dette er forsvarligt fordi denne stavelse som regel er den trykstærke og dermed også den der præger navnet mest. Men der er jo desværre nogle endog meget hyppige navne der på denne måde ikke kommer med i beregningerne, fx *Kathrine*, *Louise*, *Elise* og mange af de udpræget feminine, dem på *-ine*, *Caroline*, *Jensine* o.a.

En større undersøgelse burde foretage optællingen efter *i* i trykstærk stavelse.

Jeg kan kun sige at en sådan undersøgelse efter mit skøn simpelthen ville forstærke de resultater jeg er kommet frem til. Men da disse er sigende nok er manglerne ikke så ærgerlige som det syntes lige straks.

Noget der heller ikke kommer med i denne, lille, undersøgelse er alle de pigenavne der faktisk har to eller endog tre *i'er*, fx *Bibi*, *Birgit*, *Christine*, *Ingrid*, *Lissie*, *Winnie* o.a. Dette blot nævnt som understregning af hvor populær *i* er hos pigerne.

De hyppigste

Pladsen forbyder mig her at nævne alle de navne der har *i* i første stavelse. Jeg vil blot nævne de allerhyppigste som illustrerende eksempel og ellers referere optællingsresultaterne.

De hyppigste pigenavne med *i* i første stavelse er (bl.a.):

Kirsten	(1,66 %)
Kirstine	(1,65 %)
Kristine	(1,52 %)
Inge	(1,07 %)
Birthe	(1,04 %)
Birgit	(0,86 %)

Lise (0,54 %)

Pia (0,50 %)

Ialt viser optællingen af pigenavne: 119 forskellige navne, fordelt på 22,6 % af Danmarks navnebærere. (Groft sagt ca. 45 % af alle kvinder).

De hyppigste drengenavne med i i første stavelse er (bl.a.):

Christian (3,92 %)

Niels (2,13 %)

Michael (0,89 %)

Villy (0,69 %)

Finn (0,64 %)

Kim (0,50 %)

Ib (0,38 %)

Brian (0,21 %)

Ialt viser optællingen af drengenavne: 64 forskellige navne fordelt på 13,3 % af Danmarks navnebærere. (= ca. 27 % af alle mænd).

For at koncentrere undersøgelsen specielt m.h.t. den *lydlige* symbolik prøvede jeg så at trække alle de navne fra der ikke har 'i' i udtalen, hvor i'et altså udtales som et 'e'.

For pigenavnene vedkommende drejer det sig for eksempel om *Inge, Linda, Rikke* o.a., ialt 19 navne, der tilsammen udgør 4,95 %. Det reviderede resultat for pigenavnene bliver så 100 navne, fordelt på 17,69 %. (= ca. 35 % af alle kvinder).

For drengenavnene vedkommende drejer det sig for eksempel om *Christian, Niels, Finn* o.a., ialt 17 navne, der tilsammen udgør 7,75 %. Det reviderede resultat for drengenavnene bliver så 47 navne, fordelt på 5,56 %. (= ca. 11 % af alle mænd).

Af 147 personnavne med 'i' i første stavelse udgør pigenavnene altså de 2/3 – godt og vel det dobbelte – af drenge-navnene. Eller: af de 23,35 % af befolkningen, der har et navn med 'i' i første stavelse er de 17,69 % kvinder/piger, mens kun 5,56 % er mænd/drenge.

Procenttallene viser at de pigenavne der er også *bruges* hyppigere.

Ud fra disse resultater har man således lov til at slutte at lydsymbolikken i 'i' (også) går i retning af det kønsmæssige: det bruges helt klart til at symbolisere det feminine.

Umarkeret maskulinitet

Når man har fundet en sådan 'feminin' lyd er det oplagt at spørge om der ikke findes en til- eller rettere modsvarende maskulin. Så vidt jeg kan se gør der det ikke. Her som inden for andre områder af sproget gælder det at det maskuline er umarkeret, d.v.s. det står for både det maskuline og det neutrale, evt. altså også

det feminine, mens det feminine er markeret, d.v.s. det er entydigt feminint.

Lille pige – stor dreng

Man kunne også spørge hvad det er ved 'i' der gør at den føles specielt feminin. Rent lydligt er det jo den mest markante fortungeselvlyd vi har i dansk. Den er nærmest forfinet. Udseendet tror jeg også betyder noget: lang og slank som stor :I, fin og enkel som lille :i. Trods det virkelige livs vitamin- og kødopfostrede, ofte særdeles kraftfulde superkvinder sættes feminitet stadig ideelt lig med noget småt og forfinet.

I begge disse undersøgelser ligger der i det hele taget en stor del konventionalitet: det kan være svært at svare på *hvorfor* lige netop *de* lyd og bogstaver har fået lige netop *den* betydning, man kan kun konstatere at sådan fungerer de altså – i dansk.

Især de pejorative forbindelser må anses for specielt danske. Ikke at andre sprog ikke har nogle tilsvarende, men de ser sikkert anderledes ud.

At noget er en konvention gør som bekendt ikke dets magt mindre.

Kirsten Rask, f. 1951
stud. mag. i dansk og russisk

Do you speak English?

Bodil er en au-pair-pige i England. En aften er hun ude med en af de unge briter. Da de sidder på bænken i måneskinnet og han har ført krigen over i hendes lejr, må hun pludselig udbryde: „Oh, don't kill me, I'm so children!“

Lige så gammel er følgende undersættelse: „my sweetheart is wonderful“ – „min svigerfar er en vandrefugl“.

Pointen i ovenstående er, at to sprog blandes. I den første har vi en dansker, der efter bedste evne udtrykker en besked på et fremmed sprog, nemlig engelsk. Desværre kan Bodil ikke så meget engelsk, så det, hun siger, bliver meget præget af hendes modersmål. Det er jo nemt nok at gøre nar ad. Men det skal man nu passe på med.

Dansk talt engelsk

For vi har det i virkeligheden næsten alle sammen sådan, at vi bruger noget af vores modersmål, når vi skal sige (eller skrive) noget på et fremmedsprog. Når det gælder engelsk, vil mange sikkert indrømme at have en endog meget dansk intonation – selv folk, der på alle andre områder taler engelsk næsten flydende.

Det er jo ikke så sært – eller særlig overraskende – at vi griber til det, vi kan, når vi kommer i vanskeligheder. Og altså også med sprogene: når vi kommer til et punkt, hvor vores viden om fremmedsproget er utilstrækkelig, bruger vi automatisk vores almindelige sprog. Men der er mere i det end det: ofte bruger vi

vores modersmål uden at vide det. Vi ved slet ikke, at vi har en vanskelighed med fremmedsproget – vi tror, at vi taler engelsk, og så er det faktisk bare dansk! Det er slet ikke altid, at det gør noget: det kan jo være, at det hedder det samme på engelsk og dansk. Tænk, hvis vi skulle sige: „jeg er i vestibulen“ på engelsk og ikke ved, hvad „vestibule“ hedder på engelsk. Så kan vi finde et helt andet ord: „hall“ eller sådan noget. Men det gælds ikke her. Eller vi kan gå i panik og sige „vestibule“, bare med lidt engelsk udtale. Hvis vi bare lige uden videre – uden at tænke over det – siger „in the vestibule“, så har vi brugt en viden fra vores modersmål ubevidst på engelsk. I dette tilfælde er vi heldige: ordet er også et engelsk ord.

Nu skal det lyde flint

Den slags overførsel af ord, udtale, sætningsbygning osv. fra et sprog til et andet kalder vi *transferens*. Det er et begreb, der spiller en stor rolle i fremmedsprogsundervisning. En meget stor del af problemerne med at lære et fremmed sprog hænger sammen med, at man er tilbøjelig til at blande sit eget sprog ind i det, man siger på det fremmede sprog.

Nogle mennesker har det sådan, at selv om de får at vide, at man siger en bestemt lyd eller bruger et bestemt udtryk på fremmedsproget, så kan de ikke lade være med at bruge det alligevel. Det har man også et ord for: det hedder *fossile*

ring.

Den lidt mildere form for indblanding af modersmål i fremmedsprog, hvor det ikke hører hjemme, kaldes *interferens*. Interferens er altså transferens, der fører til *fejl* på fremmedsproget.

Forbedring af sprogundervisningen

Sprogvidenskaben har siden 1950'erne interesseret sig meget for disse ting. I USA fandt man dengang ud af, at hvis man sammenlignede to moderne sprog meget omhyggeligt, kunne man konstatere, nøjagtigt hvor meget de havde tilfælles og hvor meget der var forskelligt mellem dem. Og hvis man havde en liste over forskellene mellem to sprog, kunne man bare give sig til at lære folk med det ene sprog disse forskelle, så kunne de det andet.

Ideen var, at når en englænder skal lære dansk, behøver man ikke lære ham, fx. at udsagnsord bøjes ved hjælp af endelser. Det ved han godt i forvejen fra engelsk. Men han skal lære, at navneord bøjes ved hjælp af endelser i bestemt form også. En japaner derimod skal lære, at vi bøjer ord. Og at vi bøjer dem v. hj. af endelser. Osv. osv. Amerikanerne mente, at hvis man var tilstrækkelig ihærdig, kunne man lave en liste for fx. amerikanskengelsk og spansk med alle forskellene mellem de to sprog. Listen kunne så gives til amerikanske spansk lærere, og de kunne gå frem efter den, når de skulle lære amerikanere spansk.

Og da det nu var i Amerika, begyndte man så at lave disse undersøgelser, der skulle afsløre alle forskelle mellem sprogene parvis. Der blev lavet en for italiensk og engelsk, en for spansk og engelsk, en for tysk og engelsk og et par til. Men så begyndte det at knibe. For man fandt ud af, at det passede ikke rigtigt. De fejl, folk laver på fremmedspro-

get, er ikke bare interferensfejl. Danskere kan sagtens lave fejl på engelsk, som ikke har nogen som helst baggrund i dansk. Både i USA og andre steder begyndte sprogforskere at interessere sig for de fejl, indlærere (personer, der er ved at lære et sprog) begår på fremmedsproget, mere end for deres modersmåls forhold til fremmedsproget. Og der viste sig en hel masse.

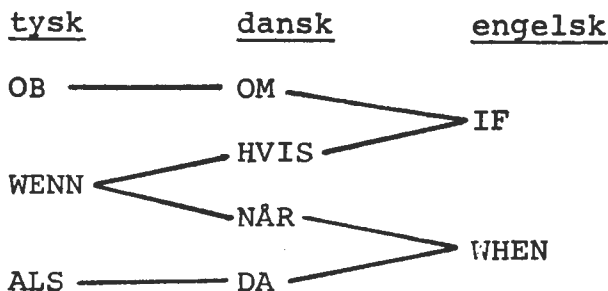
Vores fejl på fremmedsprogene

Vi laver fejl, som skyldes at vore lære-bøger er dårlige. Fx. er der mange japansktalende amerikanere, der altid bruger grundled i deres sætninger, når de taler japansk. Og det skal de slet ikke. Men i de lærebøger, der blev lavet til amerikanske soldater i Japan efter 1945, havde man kun eksempler på japanske sætninger *med* grundled, for det syntes man var lettest for amerikanske soldater at forstå. Så på grund af lærebøgerne går mange amerikanere nu rundt og tror, at der altid er grundled i japanske sætninger.

Og vi laver mange andre slags fejl. Fx. kan vi lave fejl, fordi vi har lært en regel på fremmedsproget, men ikke undtagelserne. Når en filippiner siger „Jeg tagede den“ for „jeg tog den“ på dansk, skyldes det en regel om bøjning af udsagnsord på dansk, ikke at filippinsk lokker ham til at tro, at det hedder „tagede“.

Fejlanalyse og kontrastiv analyse

Studiet af de fejl, indlærere begår, kalder man *fejlanalyse*. Det, amerikanerne lavede, kalder man *kontrastiv analyse*. Nu er det ikke sådan, at man helt er holdt op med at lave kontrastive analyser. Nu bruger man dem bare til noget andet, bl. a. til at *forklare* nogle af de fejl, man på forhånd har konstateret – ikke til at forudsige, hvor indlærere vil begå fejl. Fejl-

En sammenligning af nogle engelske,
tyiske og danske sætningsbindeord

---

analysen er også meget fremme her i Europa. En del europæiske lande har startet store projekter med masser af sprogforskere, der skal lave fejlanalyser. Og i modsætning til USA, hvor man kaster sig over stoffet og skal løse alle problemerne på 2 år, sætter man sig i Europa tilbage og tænker over, hvordan man nu skal planlægge den forundersøgelse, der skal være en forløber for den egentlige undersøgelse – og man administrerer og diskuterer samarbejdsformer osv. osv. og når heller ikke rigtig nogen vegne.

Så sammenligningen af moderne sprog – hvadenten det er den ene eller den anden slags – har ikke vist nogen rigtige resultater endnu. Hertil skal dog siges, at for så vidt angår andre områder end fremmedsprogsundervisningen, kan det se bedre ud (fx. inden for oversættelsesteorien).

Hvad skal det bruges til?

Der er ingen tvivl om, at det nok skal blive til noget. Ved hjælp af EDB-teknik kan man samle meget store mængder af

tekster (talte og skrevne). Ved hjælp heraf kan man dels få meget troværdige lister over fx. de fejl, danskerne er slemme til at begå på engelsk. Og hvis man så også undersøger, hvilke af fejlene der er alvorligst (dvs. forstyrrer kommunikationen), kan man finde ud af, i hvilken rækkefølge de engelske forhold skal læres af danskerne og hvor meget vægt der skal lægges på at rette de enkelte fejltyper.

Der er også en anden side af den kontrastive analyse. Nogle moderne sprogforskere mener, at vi lærer vores modersmål ved at bringe en medfødt evne i anvendelse. Alle normale mennesker har ifølge denne teori et indbygget sprogapparat – der ifølge sagens natur må have en hel del tilfælles fra enkeltperson til enkeltperson. Hvis vi nu ved at sammenligne selv de mest forskelligartede sprog kan opklare, at der – trods alle forskellene – er nogle meget fundamentale forhold til fælles for dem, har vi opdaget noget vigtigt. Nemlig måske noget, der har med det indbyggede sprogapparat at

gøre. Desværre kniber det også lidt med at finde disse træk, der er fælles for selv de mest forskellige sprog (*universalier* kalder man de fælles træk). Men alligevel kan man sammenligne sprog på kryds og tværs, lærer man en masse ting. Både om sprogene og om hvad sprog bruges til. Vi kan tage et meget enkelt eksempel: på dansk skelner vi meget omhyggeligt mellem ordene „hvis“ og „når“. Det betyder to meget forskellige ting og kan slet ikke forveksles – synes vi. Lige indtil vi kommer i tanke om tysk, hvor der kun er „wenn“. Og da millioner af tyskere lever forhåbentlig lykkeligt ganske uvidende om den vigtige forskel mellem „hvis“ og „når“, må vi vist indstille os på *både* at ligheden mellem dem er større end forskellen og at forskellen helt kan undværes.

Kontrastiv analyse og verdensfreden

Der findes alvorligere fejltagelser og misforståelser mellem mennesker end denne. Og de skyldes ofte nok sprogene, ganske som denne gør det. Det fik da også den kontrastive analyses fader, amerikaneren Robert Lado, til at foreslå, at den kontrastive analyse blev overført til kulturforskning også. Således at man ved at lære fx. amerikanere forskellen mellem amerikansk kultur og spansk (han sagde ikke russisk, men kunne have gjort) kunne rydde misforståelse og indbyrdes uvilje af vejen. Derved kunne den kontrastive sprogforskning bidrage til at frelse verden.

Åh ja.

Jens Normann Jørgensen, f. 1948
lektor i dansk
University of Texas

Mere nonsens!

I et tidligere nummer af Mål & Mæle (4. årgang nr. 4) stod der en artikel om sproglig nonsens. Den har fremkaldt talrige reaktioner i form af læserbreve og breve til forfatteren. Udpluk fra brevene bringes her i redigeret form.

Bakke snavvendt

Det at bakke snavvendt, det er at ytte bom på bogstavene i to stavelser, enten på gebyndelsesbogstaverne eller på kovalerne. Stavelserne kan stå i samme eller forskellige ord.

Bakkesnavvendt kendes også fra andre sprog. I et samleværk om sproglig (speechplay) som er udgivet af amerikaneren Barbara Kirschenblatt-Gimblett (navnet er ikke et eksempel), finder man et regulært kursus i at bakke snavvendt.

Palle Spore har indsendt en række eksempler fra fransk, og skriver om dem at det ikke bare er sproglig nonsens, men at de ofte giver en helt ny betydning. Et berømt eksempel drejer sig som forskellen mellem:

une femme folle a la messe
'sindssyg kvinde til messe' og
une femme molle: a la fesse
'en kvinde blød i numsen'

Et slagkraftigt eksempel taler om Musolinis forkærlighed for Apulien og Calabrien:

M. adorait la Calabre et les pouilles
som bliver til:
M. adorait la palabre et les couilles
– 'snakkeri og testikler'.

Et Lyon-dagblad skrev engang som overskrift i stedet for

Fouilles Lyonnaises en Corse
'Lyon-udgravninger på Corsica':
Couilles Lyonnaises en force

– 'Lyon-testikler for fuld udblæsning'.

Som man kan se af eksemplerne bliver virkningen af omformningen ofte sjofel eller ulækker ... Det gælder også dansk: *det var gumpen lort, som tyn og lorden*, og Osvald Helmuth har i et visenummer brugt: *er du pis-våd for er du vis på'et*.

Niels Davidsen-Nielsen fra København har sendt følgende eksempler fra dansk: Ifølge traditionen af anekdoter om Heibergs „Elverhøj“ skal fremstilleren af Ebbesen, en af stykkets hovedroller, engang i første akt, fjerde scene have fortalt sig i replikken

Min ringhed gerne tjene vil til mål
For vittighedens hvasse pilesrud

der blev til

Min ringhed gerne tjene vil til mål
for vattighedens visse puleskid.

Endnu et eksempel på den frække virkning er indsendt af Grete Andersen: *Hvor er skaden sket?* bliver til *Hvor er skeden, Skat?* Her kan man også tænke på *skride til værket* udvidet med en tilføjelse så *det værker i skridtet*, og på *rødehavsduller* – *dødehavsruller*.

Fejl og ombytning

På grænsen af hvad man kan kalde at bakke snavvendt ligger fortaleser eller omformninger som følgende eksempler

fra Niels Davidsen Nielsen: En Århus-avis bragte engang en reportage om et kronprinsbesøg, vistnok af den senere Frederik den Ottende. Næste dag stod følgende notits i avisen:

Vi beklager meget, at vi i gårdsdagens reportage om den kongelige gæst, der i disse dage bærer byen med sin tilstedeværelse, kom til at skrive: Kornprisen steg i går i land i Århus havn. – Der skulle naturligvis have stået: Knorpirnsen.

Mottoet for den sønderjyske forening af snustobaktagere – „Dæ bru en nejs gaf“: *Det er bedre at fise rundt efter snus end omvendt.*

Sådan omformninger hvor ordene byttes om finder man ofte i Politikens At Tænke Sig, hvor et af de særlig vellykkede atsumer (enheder i rubrikken) lyder *Ei vil jeg lade min konge i stikken – Ei vil jeg stikke min konge i laden.*

St-avel-sesde-ling

Palle Spore noterer ved punktet gal opdeling af stavelser *Tante Knik* for tandteknik. Endvidere peger han på villanavnet *Stormåsen*.

Et sønderjysk barn dannede *hundred-halvotredskoldt* for temperaturer der var lavere end *hundekoldt* (meddelt af Karin Schmidt). Fra samme kilde: *Forstallé*, folkelig udtale *Forställe*.

Sprogbrugeren kan se sig gal på et fast udtryk: *bleg*, men *fattet* kendes som *bleg*, men *fattig*; mere malende er *bleg*, men *fnattet* (Louis Sørensen).

Alle kender til læsning bagfra af navne: en dreng af slægten Rørdam hed i sin skoletid aldrig andet end *Madrør*. – En gediegen tysklærervits er *Grub*, dvs. *von hinten Burg* (generalfeltmarskal von Hindenburg). – Ikke få forfattere har anvendt navnet læst bagfra som pseudonym, altså uden sigte på nonsenseffekt:

Erich Maria *Remarque* hed Poul *Kramer*. En tjekkisk forfatter Josef *Thomayer* skrev sig for hundrede år siden *R. E. Jamot*.

Russerdressur

Ved punktet palindromer, ord der staves ens forlæns og baglæns, opfrisker Palle Spore sætningen *En af dem der tit red med fane*. – Hos Vladimir Nabokov omtales en vis R. Nesbit Bain, og dette Nesbit „indgik i en vellystig palindromisk association med „Ibsen“ – et ægte palindrom er det jo ikke. Fra Karin Schmidt har vi modtaget et dansk palindrom: *Russerdressur*. Det må vist indtil videre opfattes som det længste danske etordspalindrom.

Sammenblandingen af mundheld eksempelvis af Palle Spore med *Det er hunden ved den sag* (Hunden ligger begravet osv.).

Maltrakterede talemåder og vendinger er talrige. Lumske er fx: *de satte ham pi-stolen for døren*.

Kavodaver

En prøve på hemmeligt sprog er indsendt af Karin Schmidt (opvokset i Sønderjylland): *Mavon davu kavendaver daven-nave kavodave?* – Koden kan dog brydes af udenforstående. Første ord tolkes som *Mon*.

Palle Spore omtaler et kunstsprog *Complemento* (opfundet af Oluf Bache). Her ombyttes nærbeslægtede lyde r/l, m/n, i/y og andre. Nem dette må nå syges at rigge på glænsen nærren reg og vydem-skavelyg ekspelynemtelem.

Gentagelse af samme sekvens belyses i et brev fra Georg Rona med *Dido, dit on, donnait diner du dindon*, (Man siger, at Dido serverede kalkunmiddag) der vil glæde de franskkyndige. Og fra Davidsen-Nielsen stammer *Ed edited it*, ledsaget af

Georg Rona har noteret *Rich moi ton pauvre* 'Reich mir deinen Arm'. *La chose est dans le corridor* som idiotoversættelse af *Die Sache ist im Gange*. En sangerinde

Et stort og broget felt åbner sig for forskeren. Den der vil bearbejde emnet, tvinges sikkert til at vælge et enkelt område, og man må derfor anbefale ham at modstille dansk og udenlandsk på kontrastiv basis.

Christian Hougaard
f. 1915,
lektor i slavisk
Københavns Universitet

[illegible]

NUD-
ANSK
ORDDEL-
INGSDIGT
En glarm-
ester deler sin arbejds-
stid
på regns-
kab og rammeform-
ydning,
og næsel-
ægen splitter sin flid
på mandler og blanke-
tudfyldning.

For 12-13 år siden havde jeg en sjov og opvakt klasse, som jeg havde den glæde at undervise, lige fra 1. kl. til realklassen. Da de var på 5. kl.-trinnet morede vi os en del med digt- og versskrivning. En dag da det just havde sneet skrev jeg som tema for dagens arbejde på tavlen: SNEDIGT. Jeg skrev det to gange: snedigt SNEDIGT uafhængigt af hinanden. Replik: hr. lærer man kan også læse det: „sneðigt snedigt!“

Ja, dermed var ordlegen givet op! Eksemplerne: *skide-pot* og *ski-depot*, *kuldepoter* – *kul-depoter* indgår jo i en dansk-lærers kollektion over „gale“ stavelsesdelinger. *Husar-rest*, *hus-arrest* er jo af

den slags man daglig møder i pressen; efter at avisernes elektronisk styrede linjeopsætning er indført, er glædernes tal på dette felt blevet „legio, da computeren jo ikke kan „læse“ sammensatte ord rigtigt. Se vedføjede eksempel. Konstrueret, vel! men af reelle enkeltfund.

Med venlig hilsen
Henning Scheller,
cand. mag., overlærer

PS. Jeg kommer i tanker om at „ti-meterper“ stammer fra en bekendt, der ikke kunne forstå, at der – i den fra hollandsk oversatte roman „Frans“ af Piet Bakker – stod om en lærer, at han var „en rigtig ti-meterper (time-terper)!“

**VORT MODERSMÅL ER:
SNEDIGT!
(PÅ SAMME MELODI)**

1. En deling små husarer –
så blå, så blå, så blå
som røgen fra cigarer,
drog ud så langt nordpå.
2. Da det nu var en hvalfærd,
blev hestene sendt hjem.
/: For Czaren vandt de Svalbard,
hvor kun så få når frem. /:
3. Hvor bjørnens *kuldepoter*
ret hvæsser sine klør,
de stakler måtte bo der
med vilddyr dør om dør.
4. Trods Svalbards *kuldepoter*
som giver varme nok,
/: man ser af dagbogsnoter,
det svandt i deres flok. /:
5. Et halvt år kukkelured
de som de kunne bedst,
men brød en skøn dag buret
om deres *husarrest*.
6. Da de kom ud i bar vest
gav bjørnen ej pardon,
/: den levned som *husarrest*
knap til en kop bouillon /:
7. Den yngste dog, en løjtnant,
fik held at slippe fri,
da spøgen han for drøj fandt –
ved hjælp af poesi.
8. Han ridsede et *snedigt*
i isen med en syl,
/: punkteret bjørnen *snedigt*
med to en halv daktyl! /:
9. Og med dens skind på nakken
han nåde Novgorod,
hvor folk fik non på frakken
og somme næseblod!
10. Der solgte han så skindet
og holdt et mægtigt sold.
/: Han synger end ved mindet
i dur og komsomoll. /:
11. Lidt kanibalsk han lever,
kom ikke ham for nær,
han spiser *bankelever*
ved *lampetarmens* skær!
12. En stak af rubelnoter
han har i sit chatol,
/: hvor bjørnens *kuldepoter*
hans vodka holder kold! /:

Den gamle *timeterper*.
Ti-meterper.

Det grammatiske eksempel

I grammatikkerne kan man læse om hvordan sproget er indrettet og hvordan det bruges når det skal gå rigtigt til. Men samtidig indeholder grammatikkerne noget af det mærkeligste og mest uvirkelige sprog der overhovedet findes. Jeg tænker på selve det grammatiske eksempel.

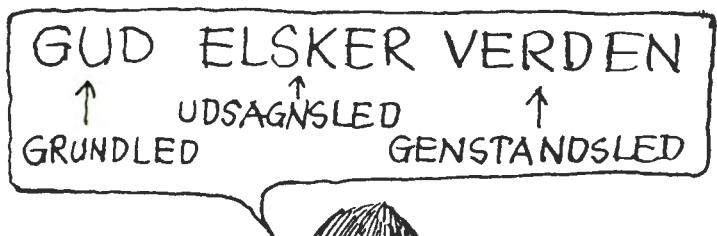
Her bruges sproget nemlig ikke for at fortælle noget, for at udtrykke noget eller for at sætte noget i gang. Det skal kun demonstrere en grammatisk struktur, så om der står *loven åd musen* eller *tiden kræver handling* er fuldstændig ligegyldigt når det kun gælder om at vise forskellen på grundled og genstandsled. Eksemplerne er også løsrevet fra enhver sammenhæng med naturlig meddelelses-situation. Står der i avisen „Københavns Rådhus er brændt“, så venter man at sætningen gengiver en kendsgerning, og gør den ikke det føler man sig i sin gode ret til at protestere eller reagere på en eller anden måde. Står det samme i en grammatik, stiller man ikke den slags krav, her er sproget ligesom pillet i småstykker og puttet i reagensglas.

Grammatikkens sætninger kan derfor være trivielle sætninger om gamle mænd der giver små drenge store røde æbler, eller det kan være de rene uhyrligheder som *faaer blevene læste!*, hvormed Lang Nissen (1816) vil demonstrere lideart af flertals bydemåde i førnutid. Her er der ligefrem tale om vivisektion af sproget, forhåbentlig i et godt og højere formåls tjeneste.

Den landlige fromhed

Den romerske retoriker Quintillian (1. årh. e. Kr.) anbefalede sprogvidenskabsmænd og pædagoger der beskæftigede sig med veltalenhed og sproglære at sørge for at deres eksempler havde et ordentligt moralsk indhold, således at der var en chance for en vis åndelig opbyggelse ved siden af den sproglige. Dette har i høj grad været efterlevet i hele Europa, og vi finder princippet benyttet hos den første egentlige danske grammatiker, Erik Pontoppidan, der i 1668 udgav sin *Grammatica Danica*. For at være helt på den sikre side bruger han først og fremmest bibelcitater; når han fx skal vise hvordan det ubestemte kendeord fungerer, gør han det med „En viis mand skal icke hade loven. Sirac: 33,2“, og hjælpeudsagnsordenes brug vises med eksempler som „I kunde icke tjenne Gud og Mammon. Matth: 6,25“.

En anden kilde til indiskutabel visdom er ordsprogene, og Pontoppidan bruger dem flittigt: „Hvad der kommer i ulvs mund, det kommer icke lætteligen ud igjen“. De frit opfundne eksempler afspejler uprovokerende lov og orden: „Hvilken kone der skikker sig vel mod sin mand, hun elskes af hannem“, „Man skal findes tjenstactig imod ærværdige mænd“. Temmelig mange af eksemplerne handler om landbrug og om bøger: „Hvilken ko er gold? Dend sorte“, „Hvem hører denne bog til? Peder“.

Holbertiden

Den geniale sprogforsker J. P. Høysgaard, som levede på Holbergs tid og var pedel på Københavns Universitet, bruger i sine grammatikker fra 1747 og 52 mange af de gudelige eksempler: „En Troendes Bønner ere Gud behagelige“, og især ynder han ordsproget: „Den falder ikke af Hesten, som gaaer til Fods“. Men han bygger mest på verdslige, selvopfundne eksempler: „Når dagen bryder frem, da begynder fuglene at fryde sig“, „Denne mand kan du vente dig meget godt af med tiden“. Dog er han gerne formanen-

de og moraliserende: „Der blev meget ædt og drukket til Overflod i hans Huus“, „Nogle ere saa forblindede, at de tænke aldrig paa andet end Vellyst“.

Holbertiden genkender man i eksempler som „En Vest med Fryndser nederom. En Kjol med Sölvknapper i“, og set fra småkårsfolks perspektiv: „Skræderen maa strax vende Börnene deres Klæder“. Den grove tone som vi kender fra Holbergs komedier, finder man i følgende eksempler, der skal demonstrere akkusativens muligheder: „Fy ham, det Sviin. Tvi dig, du Grobian!“ og tidens kritiske

rationalisme kommer frem i progressive udsagn som „Jo mere somme Disciple slaaes (dvs. *prygles*), des mere opsætsige blive de“.

Hvis Pontoppidans eksempler antyder et billede af en præstegård på landet, så viser Høysgaards et mere levende og verdsligt livsbillede, faktisk lige synftigt nok ifølge nogle kritiske bemærkninger professor Baden krev i forordet til sin grammatik fra 1785. Baden selv fremstiller helt igennem den gode smag og det dannede sprog, og hans eksempelstof er påfaldende farveløst. Der er en gudelige bon mot'er: „Djævelen frygte de fleste Mennesker mere end Gud“, og der er eksempler der henter stof fra antikken: „Alexander var en Søn af Philip“. Men ellers er det de bedre kredsers stille hverdag, der går igen: „Han lod ham hente ved sin Tjener. Fruen gider gerne set sig i Speilet. Kiøbenhavn er hovedstaden i Danmark.“

Søens folk

Så er der mere spræl i Dichmanns eksempler (1812). Hans sproglære var beregnet til brug ved Søkadet-Akademiet, og af pædagogiske grunde handler mange af eksemplerne om søens folk og deres milieu: „Matroserne følte, at Arbeidet var svært“, „En duelig Søekriger maa besidde adskillige Kundskaber, især i Matematikken og Navigationen“, „Den uforfædtede, oprigtige, oplyste, erfarne danske Søemand afnøder Agtelse“. Det er vel også af hensyn til de unge fyre på akademiet at Dichmann tillader sig forsigtig skæmt som „Jeg havde en Pære. Denne laae paa Bordet; men Fritz listede sig ind og tog den“.

De klart moraliserende eksempler er dog i overtal, fx „Sofie stræber at aflede ham fra Lastens Bane“, „Den som stjæler, bliver straffet“, „Videnskaberne løn-

ner deres Dyrkere“, „Karl er en ædel Mand. Han understøtter med Beredvillighed de Arme“. Men mest interessant er det måske at der rundt omkring findes hentydninger til forholdsvis aktuelle begivenheder – fx må Dichmann have været en stor Beundrer af Frederik den Store, som gang på gang dukker op: „Kjender de nyere Dage nogen sieldnere Fyrste end den tappre, vise, retsindige, vittige, indsigtfulde preussiske Frederik?“

Det er i øvrigt også værd at lægge mærke til at førromantikkenes følsomme stil tit benyttes i Dichmanns eksempler: „Hun faaer Øje paa ham; styrter sig hen over hans blodige Legeme; bedækker hans blegnede Læber med brændende Kysse; stirrer længe taus paa ham som for at forske efter hans Aandedræt, og endelig – o Gud! – endelig udstøder hun et vildt Skrig.“

Kjæmpeliv i Nord

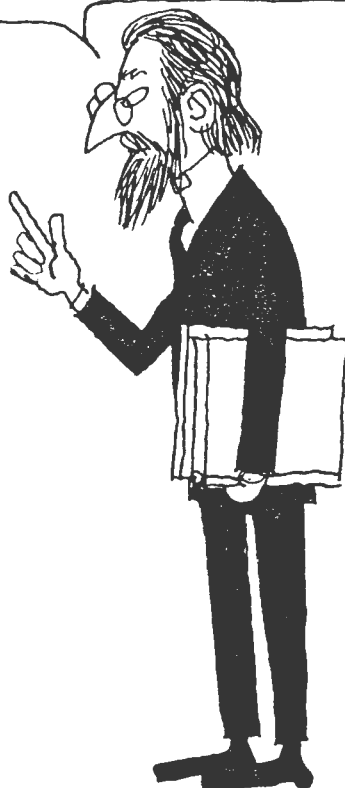
En lignende meget litterær tone træffer man trekvart århundrede senere hos latinskolektoren Lefolii (Sproglæreren Grundbegreber, 1871): „I et tilfældigt henkastet kjærligt Ord fandt hun mer end tilstrækkelig Løn for sine sværeste Anstrengelser“, „Guds og Guld kan beröves mig, et ærligt Navn aldrig“. I øvrigt genfinder man hos Lefolii ordsprogene, mens der kun er få bibelcitater og så at sige ingen direkte moraliserende eksempler. Men nyt er det at eksempler med ældre nordisk stof dominerer. Det er Grundtvigs indsats der nu viser sig: „De engelske Sendemænd meldte Regners Sønner deres Faders Død“, „Tör du give dig i Kast med Udgaardsloke og hans Kæmper?“, „Hælvten af de faldne Kæmper tager Freja hjem til sig“. Og man finder helt aktuelle hentydninger, fx om opførelsen af det Kgl. Teater: „Man tör vel haabe, at den paatænkte ny Theater-

ODIN DRÆBER FENRISULVEN

↑ UDSAGNSLED ↑

GRUNDLED GENSTANDSLED

bygning vil pryde og ikke skæmme det smukke Torv". Men først og fremmest er det indtrykket af krigen i 1864 der præger eksempelmaterialet: „Naar Ty-skerne kommer igjen, gjælder det ikke mere en Del af vort Fædreland, men det hele Land“, „Jeg stiller blot den Betin-gelse, at der ikke maa blive talt et tysk Ord“, „I Aaret 1864 havde vort Fædre-land i 16 Aar nydt Frihedens Velsignelse“.

Den farveløse pænhed

Med Matzens bog Modersmaalets Sprog-lære (1893) indtræder den ny kedsom-

melighed i det grammatiske eksempel. Side op og side ned uden bibelcitater, uden moralske fyndord, næsten uden hentydninger til verden og livet uden for grammatikken, og uden indslag fra det sprog der ligger uden for det trøstes-løst pæne. Det er nok udgangspunktet for de næste 50 års skolegrammatik vi har her.

Jessen er i sin Dansk Grammatik fra 1891 lige så pæn, men er interessant ved at bygge meget på citater fra anerkendte danske forfattere. Citatets funktion er ikke, som bibelcitatets, at garantere et

fromt og rigtigt indhold, men derimod at holde de klassiske forfatters ædle sprog op som forbilleder for læseren.

Kr. Mikkelsen (ham med latinbogen!) fortsætter i sine grammatiske værker fra 1894 og 1911 den farveløse stil: „Den sag vedrører mig ikke“, „Hun stod ved vinduet“, „Har han før været rig, er han nu fattig“. Indholdsmæssigt genfinder vi en del af landbrugseksemplerne, som har spillet en vis rolle hos alle grammatikere, men her med et vist præg af proprietærmilieuet – der købes og sælges en hel del gårde hos Mikkelsen, der besigtigede heste, karle og piger irettesættes, og man går på jagt.

Meget anderledes er det ikke hos Wiwel, Mikkelsens lærde og hidsige modstander (Synspunkter for dansk sprog-lære, 1901), men det skal siges at begge de herrer er gode iagttagere af det levende sprog, og hist og her kan de vise at de kender endog ret folkelige konstruktioner: „Det har jeg hele tiden villet spurgt om“, „Hun er aldrig hjemme, andet end er på sjov hver evigste aften“.

Retskrivningsordbogens 1924-udgave synes at stå i nogen gæld til Mikkelsen, og den viser en tydelig forkærlighed for militær- og proprietærvæsen: „Da Skydningen begyndte, kastede vi os ned og søgte Dækning, hvor vi kunde; men snart blev Projektilerne saa nærgaaende, at vi maatte gaa tilbage, hvilket unægtelig satte Humøret ned. Men nu begyndte vore egne Kanoner at spille op!“, „... da Forvalteren var syg, maatte jeg selv tage af Sted; men da Priserne paa Skind var høje, købte jeg ingenting, og da Priserne paa Uld var lave, solgte jeg ingenting“. De eneste eksempler med lidt temperament finder man naturligvis i afsnittet om brugen af udråbstegn: „Hurra! Din Slynge! At han vover! Det var da morsomt at se dig, Fader!“

Finkulturelt og folkeligt

Hos den meget pædagogiske Erik Rehling, *Det danske Sprog*, 1932, finder man det korte, glasklare eksempel, helt uden forstyrrende fobindelse med moral, Gud, konge eller fædreland. Den mindre pædagogiske Paul Diderichsen bruger i sin berømte *Elementær dansk Grammatik*, 1946, hovedsagelig det triste eksempel, men bogen oplives af enkelte klassiker-citater. Af forfatterens egne eksempler lægger man mærke til en del der udpræget er hvad man i vore dage ville kalde finkulturelle: „Han har sat i Scene et interessant Skuespil af Pirandello“, „Tag, hvilken moderne Komponist du vil, saa skal du se, at det rytmiske hos ham spiller en Hovedrolle“, „Jeg har læst en meget interessant Bog, som en ungarsk Emigrant har skrevet“.

Nok så interessant er Aage Hansens *Moderne Dansk I-III*, 1967. Det er den af alle danske grammatikere der bygger mest på citater. Forfatteren har villet undgå de sterile præparater af eksempler og i stedet vise det autentiske sprog, også hvor det vanskeligt lader sig fange ind af regler og systemer. Aage Hansens citater fra danske forfattere skal ikke bruges som argumenter for den klassiske sprogdannelse, men snarere vise sproget som det er, frækt og sprællevende: „... en Kæfert, som a' ingen ku' hitte ud a' hvor a' han ha'de faaet fra (Storm P.)“, „Du er renok en køn lille pige (Karl Larsen)“, „Lad vær' med å tal ondt om mig, lad vær' med å forsøg a få mig smidt ud (Soya)“. – Og det kan altså ikke nytte at komme og sige at sådan kan man ikke sige og skrive, for det kan man jo selv se at man kan!

Protestgrammatikken

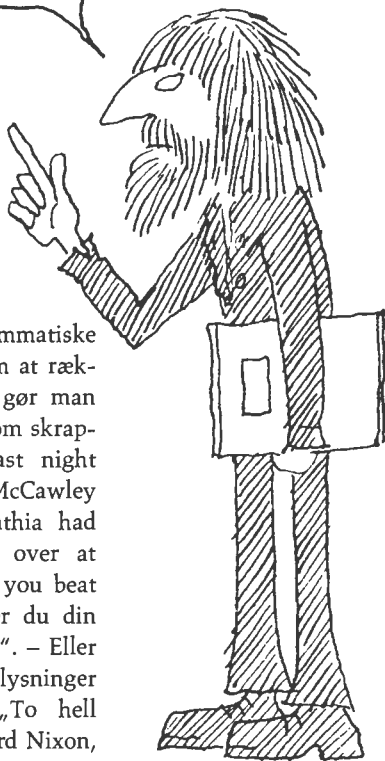
I 1960'erne opstår der i USA en mode blandt yngre sprogforskere, som går ud

FOLKET KRÆVER REVOLUTION

↑
GRUNDLED

↑
UDSAGNSLED

↑
GENSTANDSLED

på at krydre de falmede grammatiske eksempler så de ikke bare er som at ræke tungen ud ad vinduet. Det gør man ved at lade eksemplerne handle om skrappe ting: „Sam smoked pot last night (Sam røg hash i går aftes), McCawley 1972“, „Didn't you know Cynthia had gonorrhea? (Var du ikke klar over at C. havde g.?) Ross 1971“, „Do you beat your wife with a whip? (Tæver du din kone med en pisk?) Lakoff 1965“. – Eller man bruger barske opråb og oplysninger om politiske hovedpersoner: „To hell with Lyndon Johnson and Richard Nixon, McCawley 1971“, „J. Edgar Hoover is a homosexual, Karttunen 1973“.

Moden slog an i Danmark, og vi finder hurtigt de småsjofle eksempler: „Nonnen tog tøjet af sømanden. Brink & Lund 1974“, „Den gamle pæderast gav den lille pige røde æbler og blå blommer. Hansen 1977“; i det kollektive værk Tværspørgelig Grammatik (1978) støder man på følgende eksempel på omsagns- led til genstandsled: „Egon gjorde Sonja gravid“ – hertil havde man faktisk i umindelige tider brugt „han maledede døren rød“. Også den politiske provokation finder vi i eksemplerne hos de nye gram-

matikere: „Glistrup tilbød Erhard Jacobsen medejerskab af Fremskridtspartiet. Andersen 1975“, „Når jeg siger, at der er en christianit i os alle, så tænker jeg på, at vi alle ønsker at være frie. O. Togeby 1975“. „En købmand er under monopolkapitalismen underlagt finanskapitalens betingelser. Wille 1978“).

Og hermed er vi i virkeligheden vendt tilbage til det Quintillian anbefalede, det moralsk opbyggende eksempel.

Erik Hansen, f. 1931,
professor i dansk sprog,
Københavns Universitet

Grammatica Nova

Titelbladet til Nicolaus Perottus' „Grammatica Nova“ o. 1500.